

H

OE BIJZONDER IS DE NEDERLANDSE TEKENKUNST?

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2012/1.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

In het Stedelijk Museum Schiedam was in 2011 de tentoonstelling *All About Drawing – 100 Nederlandse kunstenaars* te zien. Volgens het persbericht was dit “het eerste grote overzicht van Nederlandse tekenkunst na 1960”. Reden genoeg om na afloop van deze expositie in te gaan op de vragen die deze tentoonstelling en het gelijknamige boek oproepen.

All About Drawing is samengesteld door kunstenaar-curator Arno Kramer en door Diana Wind, directeur van het Stedelijk Museum Schiedam. Zij selecteerden honderd kunstenaars voor wie de tekening in hun oeuvre de belangrijkste discipline is. Andere criteria waren: de mate van oorspronkelijkheid en een gegeven dat omschreven wordt als “autonome kwaliteit”. Zo ontvouwt zich volgens het persbericht “een panorama van tekenaars die vanuit een geheel eigen handschrift het werken op papier autonoom toepassen”. Dat panorama beweegt zich van wereldwijd bekende kunstenaars als Marlene Dumas en Lily van der Stokker tot vrij onbekende nieuwkomers als Marijn van Kreijl en pietsjanke fokkema.

De tentoonstelling wordt door de samenstellers ook gerechtvaardigd met de opmerking dat Nederland op het gebied van tekeningen een bijzondere positie zou innemen: de aanleiding voor de tentoonstelling is de constatering dat er met het “hedendaagse tekenen iets bijzonders aan de hand is”. Zo is er “vanaf het midden van de jaren 1980 in Nederland een ware hausse aan tekenen gaande” en is deze trend volgens de samenstellers sinds de jaren negentig ook in Noord-Amerika en Europa waar te nemen. En: “Nederland is voorloper en koploper in deze ontwikkeling.”

RUDY HODEL

werd geboren in 1955. Is kunsthistoricus,
kunstcriticus en projectmedewerker hedendaagse
kunst, verbonden aan het Fries Museum in
Leeuwarden.

Adres: Postbus 1239, NL-8900 CE Leeuwarden

In een land dat zijn internationale positie op het gebied van de beeldende kunst halverwege de jaren zeventig kwijtgeraakt is en sindsdien amechtig naar een rol van betekenis zoekt, klinkt dit als buitengewoon goed nieuws. Nederland gaat weer fier aan kop, en wel met een medium dat in vergelijking met schilderkunst en beeldhouwkunst altijd de tweede viool heeft gespeeld. Maar is dat wel zo? Bestaat er in dit land een moderne autonome tekenkunst die ouder is dan in het buitenland, die wezenlijk anders is, die succesvoller is dan elders? Kortom: hoe bijzonder is de Nederlandse tekenkunst?

DWARSDOORSNEDE

2005 was een belangrijk jaar voor de tekenkunst wereldwijd. In dit jaar verscheen bij de Britse uitgeverij Phaidon het boek *Vitamin D*, geschreven en samengesteld door Emma Dexter, die toen verbonden was aan Tate Modern in Londen. Deze publicatie, met als ondertitel *New Perspectives in Drawing*, gaat over recente ontwikkelingen op het gebied van de beeldende kunst en het grote belang van tekenen daarin, en bevat 109 portretten van kunstenaars die zich overwegend van het medium tekenen bedienen. Van die 109 kunstenaars zijn er twee van Nederlandse bodem: Marlene Dumas en Mark Manders. Zeker geen slechte score voor een Engelstalig boek dat vooral over kunstenaars gaat die een belangwekkende internationale reputatie hebben opgebouwd. Omdat alleen die verwachtingswaarde en die reputatie van belang lijken te zijn en de internationale beeldende kunst buitengewoon heterogeen van aard is, wordt er geen pasklare definitie van de (hedendaagse) tekening gegeven.

De tekening wordt gelijkgesteld met het medium tekenen en dat kan van alles en nog wat zijn.

In 2005 was er ook de tentoonstelling *Compass* in Berlijn, een selectie uit de 2.500 stuks tellende *Judith Rotschild Foundation Contemporary Drawings Collection*, die in datzelfde jaar in zijn geheel aan het MoMA in New York werd geschonken. Net als de uitverkorenen in *Vitamin D* betreft het hier werk van zowel jonge als oudere, zowel bekende als iets minder bekende kunstenaars die één ding gemeen hebben: ze zijn bijzonder geïnteresseerd in het oprekken van het begrip tekening. Het beeld dat zowel in *Vitamin D* als in *Compass* wordt opgeroepen is niet encyclopedisch maar panoramisch van aard: er wordt een dwarsdoorsnede getoond en geen alomvattend overzicht.

Deze panoramische overzichten, waarin zowel ruimte is voor de strengste lijntekening als voor de meest opulente, supergedetailleerde verhalende tekening, zijn een absolute trend in de beeldende kunst. Zo lijkt ieder rijkelijk geïllustreerd boek of “overzichtstentoonstelling” meer op een rijk geschakeerde kunstbeurs of een “elk wat wils”-show dan op een scherp gesneden groepstentoonstelling met werk van verwante kunstenaars die boven alles een gezamenlijk statement willen afleveren. Het is ieder voor zich en het boek, catalogus of tentoonstelling voor allen. Ook *All About Drawing – 100 Nederlandse kunstenaars* is zo’n alomvattende heterogene groepstentoonstelling met talloze exposanten en ruimte voor een veelheid “aan stijlen en genres”. In de catalogus worden onderscheiden: figuratie, abstractie, serieel, tekst en vorm, dynamisch, poëtisch en sensibel. Het zijn categorieën die wel iets aanduiden, maar niets zeggen. De tentoonstelling belooft van alles, maar het beeld waarmee je verder moet, is troebel. En uiteindelijk blijft er van die hele vloedgolf niets hangen. Alles wordt vloeiend, toevallig, nietszeggend en zelfs inwisselbaar. Je kunt het ook een passend tijdsbeeld noemen, maar voor een dagreis is het eindresultaat mager. “Alles” heeft hier de betekenis van veel, te veel en dat in een te kleine ruimte.

VOORLOPERSROL

All About Drawing is aangeprezen als het eerste “grote overzicht van Nederlandse tekenkunst”. Dat zou wel eens kunnen kloppen, want eerdere belangwekkende tentoonstellingen als *Functies van tekenen* (Museum Kröller-Müller, Otterlo, 1975) en *Tekenen 87* (Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam, 1987) waren zeer internationale tentoonstellingen, waarin Nederlandse kunstenaars in een internationale context werden geplaatst. Het waren tentoonstellingen over concrete overeenkomsten en verschillen met als centrale middelpunt het tekenen als vorm van en middel tot beeldend denken. In het panoramische overzicht van *All About Drawing* zijn die concrete overeenkomsten en verschillen nog wel aan te wijzen, maar niet te duiden. Het is een amalgaam, een dikke soep van de meest uiteenlopende dingen en geen bewering die

Mark Manders, *Girl with White-Green Ball*, 2009, 110 x 80 cm,
potlood op papier, Foto Peter Cox / © Zeno X Gallery.

voor een bepaalde kritische inhoud staat. De tentoonstelling komt minimaal zes jaar te laat om echt nieuw te zijn. Maar hoe zit het met de veronderstelde voorlopersrol van Nederland in de jaren tachtig?

Eind jaren zeventig/ begin jaren tachtig trakteerde Frans Haks het Nederlandse publiek in Groningen op een schier eindeloze stroom tekeningen en andere werken op papier van destijds buitengewoon hippe kunstenaars als Armando, Georg Baselitz, Anselm Kiefer, Martin Disler, A.R. Penck, Enzo Cucchi, Francesco Clemente en Mimmo Paladino. Wie dacht dat dit om financiële redenen gebeurde (tekeningen zijn nu eenmaal goedkoper) of dat het gewoon toeval was, werd uit de droom geholpen door de tentoonstelling *Zeichen setzen durch Zeichnen* (Kunstverein, Hamburg, 1979). Deze uitgebreide expositie toonde vooral Duitse tekenkunst van Georg Baselitz, Joseph Beuys, Antonius Höckelman, Palermo, A.R. Penck, Walter Pichler, Sigmar

Polke, Arnulf Rainer en Tomas Schmit. En ook deze tentoonstelling van louter tekeningen was geen geïsoleerde gebeurtenis in de jaren zeventig.

De belangrijkste tentoonstellingen van tekeningen in dit decennium waren: *Die Handzeichnung der Gegenwart* (Staatsgalerie, Stuttgart, 1970), 3. *Internationale der Zeichnung* (Mathildenhöhe, Darmstadt, 1970), *Entwürfe, Partituren, Projekte: Zeichnungen* (Galerie René Block, Berlijn, 1971), *Diagrams & Drawings* (Kröller-Müller, Otterlo, 1972), *Zeichnungen der Deutsche Avantgarde* (Galerie im Taxipalais, Innsbruck, 1972), *Lof der Tekenkunst* (Van Abbemuseum, Eindhoven, 1973), *Funcities van tekeningen / Functions of Drawing* (Kröller-Müller, 1975), *Zeichnen/Bezeichnen* (Kunstmuseum Basel, 1976), *Drawing Now* (MoMA, New York, 1976), *Twentieth-Century American Drawing: Three Avantgarde Generations* (Guggenheim, New York, 1976) en *Handzeichnungen* als onderdeel van *Documenta 6* (Kassel, 1977).

De veronderstelde voorlopersrol van Nederland in de jaren tachtig op het gebied van tekeningen blijkt niet te bestaan. Al in de jaren zeventig waren tekeningen van het grootste belang, niet alleen in Nederland, maar in alle westerse landen waar de avantgardekunst van die dagen werd getoond.

AUTONOME TEKENKUNST

Diana Wind schrijft in de tentoonstellingscatalogus bij *All About Drawing* dat “minimal art, conceptuele kunst, performance en fotografie de tekenkunst naar het tweede plan hebben verwezen”. Ook deze bewering klopt niet. Er waren weinig kunstenaars die niet tekenden of die weinig waarde aan hun al dan niet zelfstandige tekeningen hechtten. Zelfs filmers, dansers en fotografen tekenden *storyboards* en partituren. Het is juist in deze bloeitijd van de tekening dat de eminente Nederlandse kunsthistoricus, kunstenaar en samensteller van tentoonstellingen Carel Blotkamp in de catalogus *Lof der tekenkunst* het begrip autonome tekenkunst definieert. Een autonome tekening is een tekening die als een zelfstandig kunstwerk bedoeld is. In de catalogus *All About Drawing* wordt voortdurend gerefereerd aan het begrip autonome kwaliteit of autonome tekening. Ook wordt bij herhaling gewezen op de verschillen tussen de tekening uit de jaren zeventig en het huidige tekenen. Maar deze verschillen worden niet echt benoemd en verduidelijkt.

Diana Wind in de catalogus: “Soms hebben de tekeningen zich door hun enorme formaten losgemaakt van de beslotenheid van het schetsboek. De intimiteit is weg, de monumentaliteit overweldigt, het is allang niet meer de bedoeling de tekening alleen op de hand te lezen. Gelijktijdig tekenen kunstenaars op dezelfde verfijnde wijze, als in voorbije tijden (...).” Naast conceptuele tekeningen bestaan virtuositeit en vakmanschap in het weergeven van de natuur, utopische steden, dieren en mensen. Veel verder dan dit komt Diana Wind niet.

pietsjanke fokkema, *Ondergrondse schuilplaats*, 2010, potlood op papier, collage, 150 x 300 cm.
Foto Edo Kuipers / © pietsjanke fokkema en Galerie Lutz, Delft.

Graag had ik van haar een commentaar gelezen op het opstel van Claire Van Damme “Hedendaagse Tekenkunst – Inleiding in de problematiek”, dat gepubliceerd werd in de bundel *In het teken van de kunst – X Manieren van tekenen in de hedendaagse kunst* (Academia Press, Gent, 1997). Van Damme schrijft daarin onder andere dit: “De tekenkunst kent vandaag een bloei die ongetwijfeld te maken heeft met een aantal specifieke aspecten die zich niet enkel in de kunst, maar die op een breder cultuurniveau manifesteren met name een aandacht voor het fragmentarische, het vergankelijke, het subjectieve. (...) De tekenkunst eigent zich middelen van andere disciplines toe, zij incorporeert eigenschappen van schilderkunst en sculptuur. (...) Zij affirmeert er zich als grafische discipline of verdwijnt in de totaliteit van het anders zijn. (...) Tekenen is een mogelijk middel tot zelfexpressie en vandaag, nog meer, tot zelfexploratie waarbij automatisme, toeval en de aandacht voor het irrationele belangrijk zijn. Cen-

Charles Avery, *Untitled (Ducoli)*, 2006, potlood en gouache op papier, 99 x 134 cm, privécollectie, Nederland.

traal hierbij staat de innerlijke verkenning, het zichzelf aftasten. Deze tekenfunctie voert soms tot pregnante uitdrukkingen waarbij de kijker zich meer voyeur dan betrokkene voelt. Dit is eveneens het geval bij tekenen waar een therapeutisch aspect primordiaal is, waar beeldimpact of grafische identiteit dermate imposant zijn, dat men de intensiteit ervan aanvoelt, maar de boodschap moeilijk of niet kan decoderen.” De huidige tekening is volgens Van Damme luidruchtig, virtuoos, opdringerig, groots en vakbekwaam.

DE VERHALENDE TEKENING

Het was misschien beter geweest het overzicht van de Nederlandse tekenkunst te beperken tot de recente nationale en internationale ontwikkelingen op dit gebied. De verhalende tekening was bijvoorbeeld een mooi specifiek onderwerp geweest om duidelijk te maken dat de tekening voortdurend van vorm en betekenis verandert. In 2009 was in Boijmans Van Beuningen de tentoonstelling *The Islanders: An Introduction* van de Schotse beeldend kunstenaar Charles Avery te zien. Avery (1973) is één van de grootmeesters op het terrein van de verhalende of literaire tekening. Omdat zijn buitengewoon gecompliceerde werk zonder bijgevoegde teksten moeilijk te decoderen is, citeer ik het persbericht van Boijmans van Beuningen: “De Schotse beeldend kunste-

naar Charles Avery neemt bezoekers mee op reis naar een imaginair eiland. Op aantekelijke wijze verhaalt Avery over een land zonder naam en zonder munt, waar inwoners de toekomst kunnen voorspellen en verslaafd zijn aan Hendersons ingelegde eieren. Tekeningen en sculpturen van mysterieuze landschappen en absurde details nodigen de kijker uit om het eiland in het eigen brein te herscheppen.” Het gaat over fictie en filosofische bespiegelingen. Uiteindelijk denk je dat het niet over de kunstenaar gaat maar over zijn ideeën over bepaalde misstanden en gewoontes die de huidige maatschappij kenmerken.

Ook vele Nederlandse kunstenaars verbeelden hallucinerende dagdromen, obsessies en andere buitengewoon particuliere denkbeelden. Ook hun ideeën mogen soms geïnterpreteerd worden als een verbeelding van de hedendaagse *condition humaine*. De tentoonstelling *All About Drawing* in Schiedam is een gemiste kans geweest om de internationale verspreiding van de hedendaagse tekenkunst in beeld te brengen. Nederland wordt nu voorgesteld als een eiland à la Charles Avery. Het medium zelf zegt weinig over deze kunst. En antwoorden op meer inhoudelijke vragen worden node gemist. Wat is de gemeenschappelijke grond voor de vele hedendaagse neo-romantische tekenaars met hun hang naar surrealistische verbeelding, de vlucht uit de werkelijkheid, hun hang naar overweldigende virtuositeit en hun verlangen naar een wereld die er als een goed absurd stripverhaal uitziet? We zullen het voorlopig niet weten.

De tentoonstelling *All About Drawing – 100 Nederlandse kunstenaars* was van 23 april tot 28 augustus 2011 te zien in het Stedelijk Museum Schiedam. Het bijbehorende boek is verschenen bij uitgeverij d’Jonge Hond (nu Wbooks).
